

Kulturmiljöutredning vid Södra Viken

Sunne socken och kommun, Värmlands län

Värmlands Museum rapportserie 2024:04
Författare: Johan Richardson

VÄRMLANDS MUSEUM
Uppdrag

Box 335
651 08 Karlstad
Tel: 054 - 701 19 00
Fax: 054 - 701 19 98
E-post: museet@varmlandsmuseum.se
www.varmlandsmuseum.se

© 2024 Värmlands Museum

Kulturmiljöutredning vid Södra Viken

Sunne socken och kommun, Värmlands län.

Dnr 24.270.0004

Johan Richardson
Uppdrag
Värmlands Museum

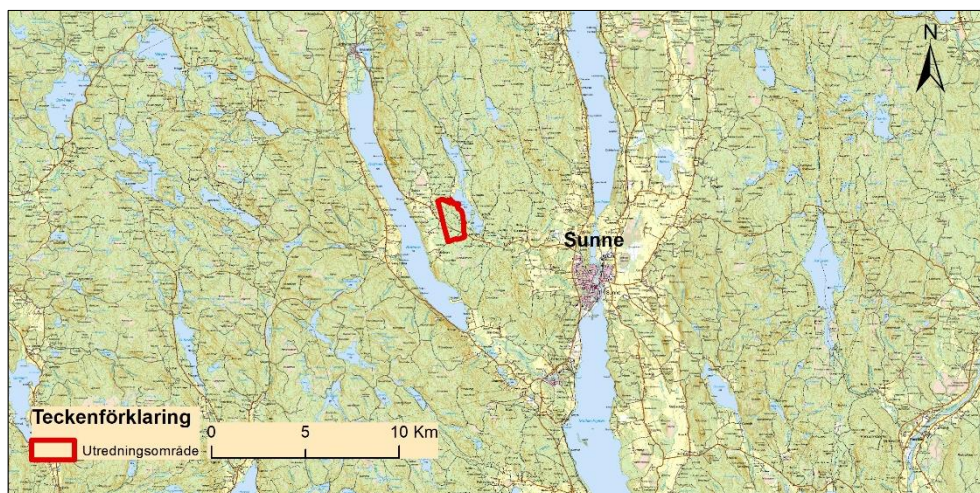

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning	7
Bakgrund	7
Syfte.....	7
Områdesbeskrivning och den förhistoriska utvecklingen	8
Kulturmiljölagen och fornlämningsbegreppet	8
Kart och arkivstudie	10
Lantmäteriakter	10
Kulturmiljöregistret och Skogens pärlor.....	13
Ditt Värmland	15
Genomförande, metod och förutsättningar	15
Värderingsgrund.....	15
Område med hög fornlämningspotential.....	16
Inventeringsresultat	17
Värdering av objekt	21
Återbesök av kända lämningar	24
Bebyggelse	25
Tolkning av resultatet	27
Förslag på åtgärder	28
Sammanfattning	29
Källor	30
Litteratur	30
Kartor.....	31
Övriga uppgifter	31
Tekniska och administrativa uppgifter	32

Omslagsbild: *Översiktsbild över objekt 2, foto från SV*

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet Dnr MS2005/01156.
©Värmlands Museum

Figur 1. Utsnitt ut terrängkartan som visar utredningsområdets belägenhet i landskapet.
© Lantmäteriet Dnr MS2005/01156.

Figur 2. Utsnitt ur terrängkartan som visar utredningsområdets belägenhet i landskapet. © Lantmäteriet Dnr MS2005/01156.

Inledning

Bakgrund

Personal från Värmlands Museum genomförde under våren år 2024 en kulturmiljöutredning inom fastigheten Södra Viken 1:8, Sunne socken och kommun, Värmlands län. Uppdraget utfördes efter förfrågan från SBK Värmland inför framtagande av detaljplan för Climate Arena. Utredningsområdet utgörs av ett delvis kuperat skogsparti som är cirka 2,3x1,1 kilometer stort (NNV-SSO) (Se figur 1 och 2). Kulturmiljöutredningen bestod av kart-och arkivstudier samt av en arkeologisk fältinventering. Resultatet redovisas i följande rapport.

Syfte

Syftet med kulturmiljöutredningen var att utreda om okända forn-eller kulturlämningar eller områden som bedöms som extra känsliga för nyfynd av fornlämningar återfinns inom utredningsområdet. Syftet var även att återbesöka samtliga kända lämningar och utreda deras antikvariska status utifrån det nya fornlämningsbegreppet som introducerades i 2014 års Kulturmiljölag. Nya objekt som eventuellt påträffats vid utredningen och som inte har den antikvariska statusen fornlämning värderas på en fyrgradig skala utifrån Riksantikvarieämbetets plattform "Kulturhistorisk värdering och urval".

Figur 3. Del av den NV gående skogsvägen som går igenom utredningsområdet. Till vänster i bild syns lämning L2006:8978, Plats med tradition.

Områdesbeskrivning och den förhistoriska utvecklingen

Utredningsområdet ligger norr cirka tio kilometer nordväst om centrala Sunne. Området utgörs av kuperad skogsmark som avgränsas i öster av Mellersta Lersjön och skolområdet för SG/Södra Viken. I väster avgränsas området av ett brukat odlingslandskap och norr samt söder utav skogsmark. Inom området återfinns även ett flertal vägar.

Utredningsområdet ligger i ett landskapsutsnitt som människor har bott och vistats i sedan äldre stenålder (ca 8200-3800 f.kr). De äldsta spåren består av fynd av yxor i form en trindyxa söder om Boberg (L2006:9083), en lihultsyxa på boplaten L2006:8750 vid Ribbenäs samt en trindyxa vid Håsjön (L2006:8983). Längs med sjön Rottnen finns även ett flertal förhistoriska boplatser registrerade som utifrån fyndmaterial har en generell datering till stenålder (KMR). En av dessa boplatser, L2005:579, förundersöktes i samband med markarbeten vid lågvatten år 2010. Undersökningen resulterade i att fynd av skrapor, en borrh, avslag samt skärvstenar påträffades. Boplaten tolkades utgöra en mindre tillfällig vistelseplats (Olsson 2010). Från yngre stenålder (ca. 3800-1800 f.kr.) består spåren av fynd av skafthålsyxor som påträffats vid Norra Viken, Ängen samt Brantsnäs (L2020:10591, L2006:8587, L2006:8581) (KMR). Fynd av yxor och andra typer av föremål indikerar att antingen förhistoriska boplatser eller gravar återfinns i närområdet.

Under bronsålder och äldre järnålder (ca. 1800 f.kr - 400 e.kr) sker det en bebyggelseexpansion längs med Frykensäarna som framför allt är synlig genom anläggandet av ett stort antal rösen och stenfyllda stensättningar (Se Olsson 2012). I utredningsområdet närhet återfinns få lämningar från dessa perioder. Vid gården Berget vid Rottnens östra strand återfinns en stensättning (L2006:8977) och väster om Gettjärn påträffades en oval eldslagningssten (L2006:8510) under 1920-talet som dateras till järnålder (KMR).

Spåren från yngre järnålder och medeltid (ca 400-1500) är även de fåtaliga i relation till utredningsområdet. Vid Ribbenäs återfinns en osäker gravhög (L2006:8924) vilket utgör det dominerande gravskicket under yngre järnålder. I närheten av Sundstorp, på västra sidan av Mellersta Lersjön, återfinns en fångtsgrop (L2006:9616). Att jaga med fångtsgropar har människor gjort sedan stenålder och fram tills att metoden förbjöds på 1860-talet. En majoritet av de daterade fångtsgroparna i Sverige infaller dock under yngre järnålder och in i medeltid (Hennius 2020)

Från historisk tid (ca 1500-1900) etableras ett flertal gårdar/hemman varav de äldsta utgörs av Gettjärn, Södra Viken, som först hete Bråten, samt Bräcken som omnämns i jordeboken under andra hälften av 1500-talet. Under första halvan av 1600-talet sker en förtätning av bebyggelse och Norra Viken, Hökerud, Boberg samt Sundstorp etableras. Ett flertal bebyggelseenheter i form av torpbebyggelse etableras i relation till gårdarna under framförallt 1800-talet (KMR).

Kulturmiljölagen och fornlämningsbegreppet

År 2014 trädde den nya Kulturmiljölagen i kraft och dess största skillnad gentemot dess föregångare, Kulturminneslagen, är utformningen av fornlämningsbegreppet. Fornlämningar är skyddade enligt lag och för att en lämning ska klassas med den antikvariska statusen krävs det att den uppfyller tre grundpelare:

- Lämningen ska vara **varaktigt övergiven**.
- Lämningen ska ha tillkommit efter **människors verksamhet under forna tider**.
- Lämningen ska ha tillkommit genom **äldre tiders bruk**.

Tidsgränsen för att en lämning ska utgöra en fornlämning enligt Kulturmiljölagen är före år 1850. Det betyder att lämningar som huvudsakligen antas ha tillkommit **innan 1850** och som

idag är varaktigt övergivna och som inte brukas efter dess ursprungliga funktion är *fornlämningar*. Lämningar som huvudsakligen antas ha tillkommit **efter 1850** som idag är varaktigt övergivna och som inte brukas efter dess ursprungliga funktion har den antikvariska statusen *övrig kulturhistorisk lämning*. Lämningar som benämns övrig kulturhistorisk lämning erhåller inte fornlämningskydd från Kulturmiljölagen. Lämningstyper som förekommer både innan och efter år 1850, som exempelvis historiska bebyggelselämningar som torp, antikvariska status ska prövas i varje enskilt fall genom exempelvis studier av historiska kartakter.

En lämning kan även registreras med den antikvariska statusen Möjlig fornlämning eller Ingen antikvarisk status i kulturmiljöregistret:

Möjlig fornlämning – anges för lämningar som kräver vidare utredning för att kunna bedömas som fornlämningar. Lämningen ska vara bekräftad i fält. Exempelvis kan en stensättning som är osäker på grund av läge eller någon formdetalj registreras som möjlig fornlämning.

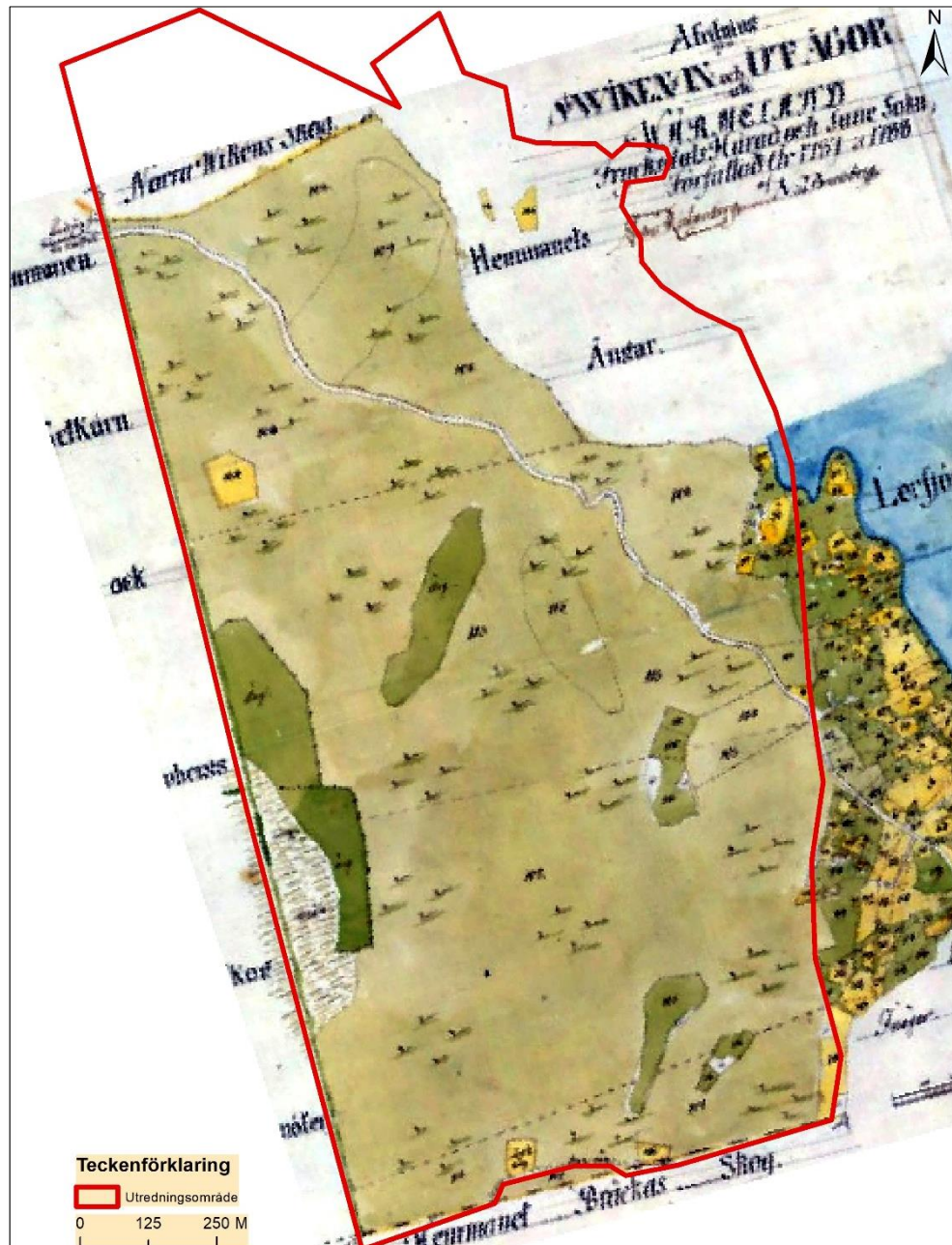
Ingen antikvarisk bedömning – anges för lämningar som är helt undersökta, borttagna utan villkor eller förstörda. Det gäller även för lämningar som är registrerade som uppgift om utan att de är bekräftade i fält. Exempelvis kan en by/-och gårdstomt finnas med på en historisk karta utan att det finns några spår ovan mark efter denna i landskapet. Tomten kan då registreras som uppgift om utifrån kartbelägget.

För vidare läsning fornlämningsbegreppet se Riksantikvarieämbetets 2021 Fornlämningsbegreppet. Vägledning för tillämpning av Kulturmiljölagen enligt 2 kap. 1 § och 1 a § kulturmiljölagen (1988:950)

Kart och arkivstudie

Lantmäteriakter

Under 1600-talet påbörjades en kartering av Sverige. Till en början karterades hemmans inägor och under 1700 – talet och framåt karterades även utmarken. Kartorna är idag digitaliserade och bevaras på Lantmäteriet. Utredningsområdet kartlades för första gången i samband med en storskiftes karta från år 1787 över hemmanet Södra Viken. Den norra och nordöstra delen av utredningsområdet tillhörde hemmanet Norra Viken och karterades inte under storskiftesreformen. I kartan går det att utläsa att området främst utgjordes av skog men att det även fanns mindre ängar och åkermark samt en nordväst gående väg. Denna väg har en liknande sträckning idag och brukas fortfarande.

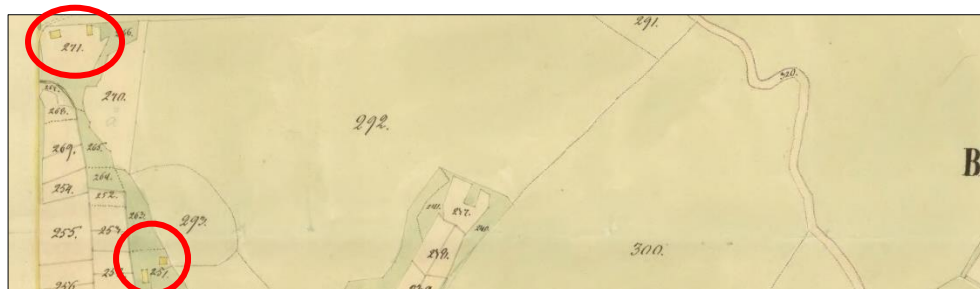
Figur 4. Utredningsområdets belägenhet gentemot Storskiftes karta över Södra Viken från år 1787.

Nästa kartläggning sker i samband med Laga skifte år 1841. I kartan går det att utläsa att få förändringar har skett men att den nordöstra delen av utredningsområdet tillhör Södra

Viken. I den östra delen utredningsområdet etableras två bebyggelseenheter form av torpbebyggelse. I kartans tillhörande protokoll omnämns dessa som tomter (nummer 251 och 271).

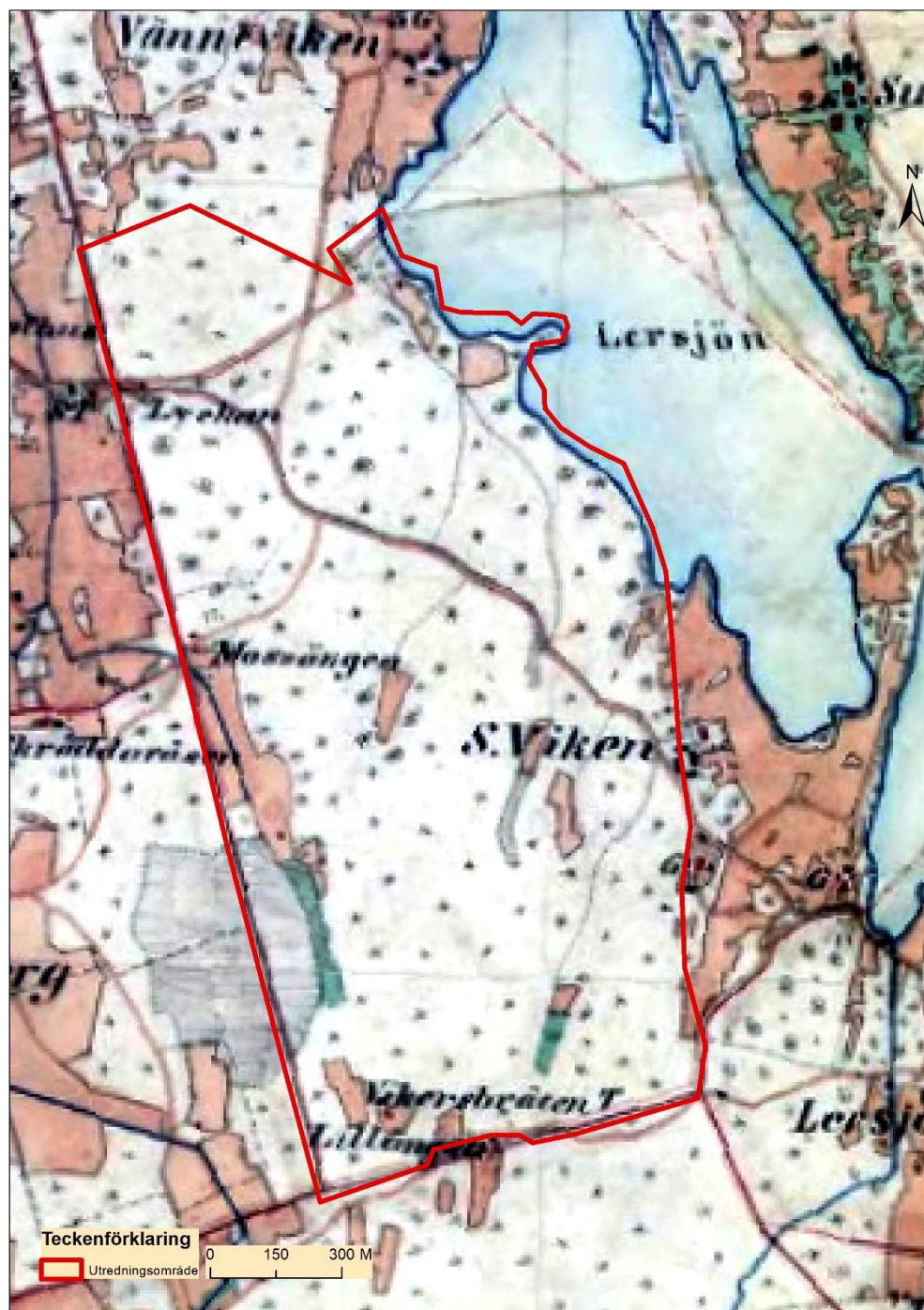

Figur 5. Utredningsområdets belägenhet gentemot Laga skiftes karta över Södra Viken från år 1841.

Figur 6. Utsnitt, blå markering, från Laga skiftes karta som visar de två tomterna inringade i rött

Den Häradsekonomska kartan från slutet av 1800-talet visar Sverige när det var som mest uppodlat. I kartan går det att utläsa att två bebyggelseenheter etablerats i den sydöstra- samt den nordöstra delen av området. Av de två enheterna som var utritade i Laga skiftes kartan återstår bara en som namngivits som Mossängen.

Figur 7. Utredningsområdets belägenhet gentemot den Häradsekonomska kartan

Kulturmiljöregistret och Skogens pärlor

I Kulturmiljöregistret finns alla registrerade lämningar och är tillgängligt genom Riksantikvarieämbetets publika databas Fornsök. Skogens Pärlor är Skogsstyrelsens publika databas som innehåller registreringar som genomfördes i samband med projektet Skog och Historia. Inför den nu aktuella kulturmiljöutredningen fanns det fem registrerade lämningar i Kulturmiljöregistret inom utredningsområdet. Dessa utgörs av:

RAÄ Nr	Lämningstyp	Antikvarisk status	Beskrivning i Kulturmiljöregistret
L2006:9462	Begravningsplats	Ingen antikvarisk bedömning	Kolerakyrkogård?, enligt inventeringen 1966 har platsen utpekats som kolerakyrkogård. Inga synbara spår av detta kunde ses på platsen. Det som begravningsplats anvisade området, 8x5 m utgjordes av 7-8 granar, vilka redan 1966 hade fällts av skogsvårdsstyrelsen i samband med skogsavverkning. Uppgiften om begravningsplatsen hade lämnats av Anna Getberg (död 1932) till folkskollärare Wilhelm Larsson (f. 1906, Gettjärn). Området är beväxt med några rönnar och björkar samt lite sly
L2006:9138	Lägenhetsbebyggelse	Möjlig fornlämning	Torplämning, inom ett 50x80 m st område 1 husgrund medspismursröse (samt järnspis), röjda ytor, ett fåtal röjningsrösensamt ett parti av en stenmur. På den gamla gårdsplanen växer det syren. Runt husgrunden, samt Ö om denna, är rikligt med trärester troligen efter 2 trähus, det ena utan stensyll.
L2006:8509	Lägenhetsbebyggelse	Möjlig fornlämning	Torplämning, bestående av husgrund med spismursröse. Området S omgiven plats uppvisar spår av tidigare odling på utdikade marker, nu granplanterade.
L2004:295	Lägenhetsbebyggelse	Ingen antikvarisk bedömning	Enligt den häradsekonomiska kartan skall det legat bebyggelse på platsen kallad Lyckan. På platsen kunde ingen synlig husgrund iakttas. På platsen fanns en möjlig uthusgrund, igen planterad odlingsmark och röjningsröse
L2006:8978	Plats med tradition	Ingen antikvarisk bedömning	Naturbildning med tradition, bestående av moränkulle, ca 40 m diam och intill 5 m h. På kullens krön är en stensatt ring, ca 1.3 m i ytter diam och intill 0.3 m dj

			(påminner om en stenskodd brunn ,troligen eldstad).
--	--	--	--

I Skogens pärlor finns inga ytterligare uppgifter om registrerade lämningar inom utredningsområdet.

Figur 8. De registrerades lämningarna i Kulturmiljöregistrets belägenhet gentemot utredningsområdet.

Ditt Värmland

Ditt Värmland är länsstyrelsen Kulturmiljöprogram för Värmland som utkom år 1989. Programmet är inget juridiskt dokument utan avser synliggöra länets mångfald av kulturmiljöer samt påverka värmlänningarnas attityd till dessa. Väster om utredningsområdet ligger Boberg vilket är utpekad i Ditt Värmland. De kulturhistoriska värdena utgörs av att byn utgör ett gott exempel på en mindre jordbruksgruppering med traditionell och välbevarad gårdsbebyggelse i ett hävdad odlings- och beteslandskap. (Hillgren 1989:190).

Genomförande, metod och förutsättningar

Kulturmiljöutredningen genomfördes under våren 2024 och bestod av fältinventering samt arkiv- och kartstudier. Fältinventeringen genomfördes under goda inventeringsförhållanden den 10 och 11 april av två arkeologer. Den yta som inventerades utgjordes av det bifogade kartunderlag som ingick i PM gällande detaljplan för Climate Arena. Registrering av nya objekt gjordes med handgps och vidarbearbetning av inventeringsresultaten har gjorts i programmet Arcmap 10.8. Arkiv- och kartstudier genomfördes innan fältinventeringen. Inför fältinventeringen genomfördes även en studie av Lidar data i form av terrängskuggningsskiktet i Forsök för att avgöra om eventuella okända lämningar var synliga i skiktet. Delar av nordvästra området var tät beväxt med sly och granar vilket medförde att försvårade inventeringsförhållanden (se figur 9).

Värderingsgrund

Vid den arkeologiska inventeringen eftersöktes forn- och kulturlämningar. Lämningar som inte klassades som fornlämning värderades på en fyrgradig skala utifrån Riksantikvarieämbetets plattform Kulturhistorisk värdering och urval (2015). De fyra värderingsklasserna är formulerade av Värmlands Museum utifrån plattformens metod och syftar till att tydliggöra den kulturhistoriska värderingen av lämningarna. De fyra värderingsklasserna utgörs av:

- **Mycket högt kulturhistoriskt värde.** Lämningen bedöms vara särskilt välbevarad och komplex. Den har en hög förmåga att förmedla historiska processer och skeenden vilket tillsammans med omgivande lämningar bidrar till en ökad kunskap om ett områdes kulturhistoriska utveckling. Lämningen innehar en tydlighet som bidrar till ett högt pedagogiskt värde.
- **Högt kulturhistoriskt värde.** Lämningen bedöms vara välbevarad och tydligt läsbar. Lämningen har en förmåga att förmedla processer och skeenden vilket tillsammans med omgivande lämningar bidrar till en ökad kunskap om ett områdes kulturhistoriska utveckling. Lämningen kan tillsammans med andra lämningar inneha en tydlighet som bidrar till ett högt pedagogiskt värde.
- **Kulturhistoriskt värde.** Lämningen bedöms vara välbevarad men otydlig. Lämningen har en förmåga att förmedla processer och skeenden vilket tillsammans med omgivande lämningar bidrar till en ökad kunskap om ett områdes kulturhistoriska utveckling. Lämningen har genom dess otydlighet ett lågt pedagogiskt värde.
- **Visst kulturhistoriskt värde.** Lämningen bedöms vara skadad, otydlig, solitär eller så pass förändrad att den historiska läsbarheten är svårtydd och innehar ett mycket lågt pedagogiskt värde. Lämningar har dock enstaka egenskaper som bär på ett kulturhistoriskt värde.

Område med hög fornlämningspotential

Ett område med hög fornlämningspotential utgör områden inom vilka nyfynd av fornlämningar som inte är synliga ovan mark bedöms som hög. Ett sådant område kan dels utgöras av en yta inom vilka det finns uppgifter från historiskt kartmaterial om att historiska bebyggelseenheter som är äldre än år 1850 har legat samt av förhistoriska boplatsslägen.

Ett förhistoriskt boplatssläge är en plats där man kan misstänka att osynliga boplatslämningar finns under mark. Värmlands Museums erfarenhet är att förhistoriska boplatser vanligtvis ligger på avsatser, i svaga sluttningar, i flacka höjdlägen, utskjutande uddar och i relation till vatten/stränder. De är vanligtvis placerade på sandmark. Förhistoriska boplatser ligger vanligtvis i områden där det finns andra lämningar i form av fyndplatser, gravar samt andra boplatser.

Figur 9. Tät växtlighet i utredningsområdet NV del.

Figur 10. Utskjutande udde i Mellersta Lersjön som utgör ett boplatssläge (objekt 1), foto från S.

Inventeringsresultat

Vid den arkeologiska fältinventeringen påträffades sammanlagt 13 objekt (se figur 11), dessa utgörs av:

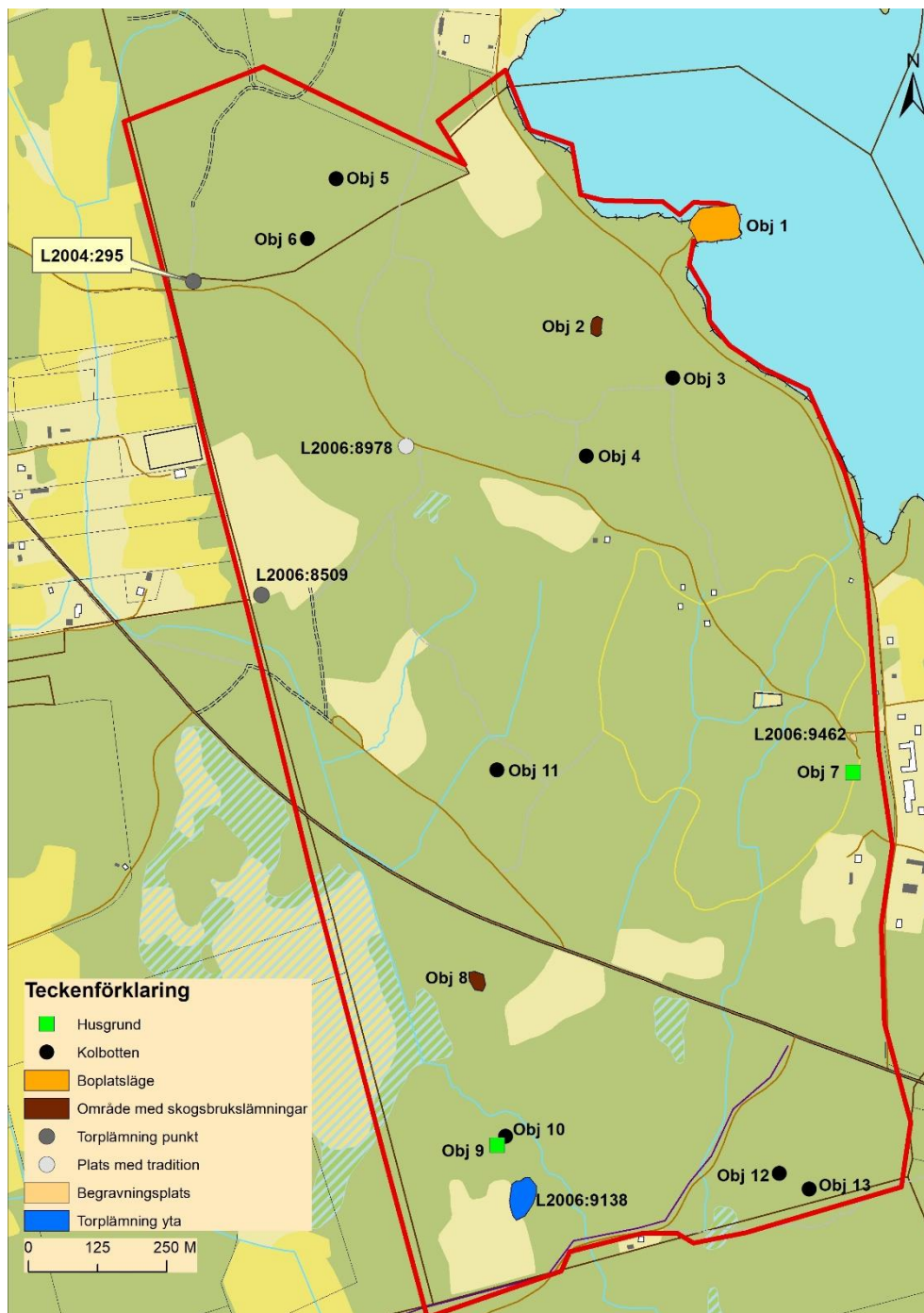
Objekt Nr	Beskrivning	Terräng	Beväxt med	Antikvarisk status	RAÄ Nr	Övrig info
1	Boplatsläge. Utskjutande udde i Mellersta Lersjön. Vid sondning framkom det att marken består av sand.			-	-	Bör utredas om området berörs av framtida exploateringar
2	Område med skogsbrukslämning ar , ca 35x20 m (N-S), bestående av 1 kolbotten efter liggmila och 1 kolbotten efter resmila. Liggmila, rektangulär, 25x12 m (N-S) och 0,2 m h. Omgärdad av gropar, 3-5 m st och ned till 0,5 m dj. I områdets S del är en kolbotten efter resmila som är byggd på liggmilan. Kolbotten för resmila är 10 m diam och 0,3 m h.	Svagt N sluttande terräng		Fornlämning	L2024:1116	Liggmilan har den antikvariska statusen fornlämning.
3	Kolbotten efter resmila, rund, 12 m diam och 0,35 m h. Omgiven av gropar, 3-4 m st och mestadels 0,3 m dj.	Avsats i svag N sluttning		ÖKL	L2024:1118	
4	Kolbotten efter resmila, rund, 14 m diam och 0,4 m h. Omgiven av gropar, 3-4 m st och 0,4 m dj. 6 m NV är en kolbotten?, rund, 18 m diam. Centrala delen av lämningen är bortgrävd och det kvarstår enbart vallar inom det ställvis förekommer kol.	Småkupe rad terräng	1 björk	ÖKI	L2024:1117	

5	Kolbotten efter resmila, rund, 18 m diam och 0,4 m h. Omgiven av ett dike, 1,5 m br och 0,2 m dj.	Åsrygg	20-tal tallar	ÖKL	L2024:1121	
6	Kolbotten efter resmila, rund, 14 m diam och 0,4 m h. Omgiven av 2 gropar, 5 m st och och upp till 0,7 m dj.	Småkupe rad terräng	8 tallar	ÖKL	L2024:1120	
7	Husgrund, historisk tid , 4x3 m (Ö-V). I V delen är en spiskonstruktion av sten, 2x2 m och 1,5 m h. I N är en rest efter en timrad vägg.	Småkupe rad bergig terräng	Smågrannar	-	-	Lämningen registreras inte i Kulturmiljöregistret eftersom det är osäkert ifall lämningen är dittflyttad i samband med pedagogisk verksamhet.
8	Område med skogsbrukslämningar , 40x22 m (NNV-SSO), bestående av 1 kolbotten och 1 kolarkojgrund. Kolbotten efter resmila, rund, 14 m diam och 0,5 m h, omgärdad av dike, 1,5 m br och 0,3 m dj. Intill och SV om är en kolarkojgrund, 5 m diam, bestående av 0,4 m h vallar. I V är ett spisröse, 2 m diam och 0,3 m h. av 0,2-0,5 m st stenar.	Avsats i SV sluttning		ÖKL	L2024:1122	
9	Husgrund, historisk tid , stensatt jordkällare 6x5 m (Ö-V), med ingång i V	Svag åsrygg		-	-	Lämningen registreras inte i Kulturmiljöregistret då den inte uppfyller kriterierna. Troligen hör jordkällaren ihop med torpet men då inga lämningar eller indiaktioner på äldre åkermark återfanns mellan jordkällaren och husgrunden registreras inte

						<i>lämningarna som en yta.</i>
10	Kolbotten efter resmila , rund, 12 m diam och 0,2 m h. Omgärdad av gropar, 4-5 m st och 0,2.0,4 m dj.	Svag N sluttande terräng		ÖKL	L2024:1124	
11	Kolbotten efter resmila , rund, 14 m diam och 0,4 m h. Omgärdad av dike i S och O, 1,5 m br och 0,2 m dj och av gropar i N oc V, 3-4 m st och 0,4 m dj.	Krön av mindre åsrygg	20-tal granar	ÖKL	L2024:1127	
12	Kolbotten efter resmila , rund, 13 m diam och 0,3 m h. Omgärdad av dike i Ö, 1 m br och 0,3 m dj, och av gropar i V, N, S, 3-4 m st och 0,3 m dj.	Småkupe rad terräng	7 tallar	ÖKL	L2024:1128	
13	Kolbotten efter resmila , rund, 8 m diam och 0,4 m h. Omgärdad av dike, 0,8-1 m br och 0,4 m dj.	Småkupe rad terräng	8 tallar	ÖKL	L2024:1129	

Av de nypåträffade objekten så erhåller ett objekt, objekt 2, fornlämningsstatus och är därmed skyddad av kulturmiljölagen. Objekt två låg inom ett landskapsutsnitt som bestod av flacka avsaster i en nordlig sluttning ned mot sjön. Jordlagret i området bestod av sand. Inom denna del bör man ta i beaktande att ytterligare lämningar kan förekomma under mark. Ett objekt (obj. 1) utgör ett förhistoriskt boplatsläge och har därmed ingen antikvarisk status. Spåren efter de förhistoriska boplatserna är vanligtvis inte synliga ovan mark utan det krävs arkeologiska utredningar för att fastställa om den finns förhistoriska boplatser inom en yta. Två objekt utgörs av husgrunder från historisk tid (obj. 7 & 9). För objekt 7 är det osäkert om grunden är från ett ursprungligt hus som stått på platsen eller om den har blivit flyttad till sin nuvarande plats av Södra Vikens skola. Då det råder en osäkerhet och det inte har gått belägga grunden i det historiska kartmaterialet så registreras den inte i Kulturmiljöregistret och har därmed ingen antikvarisk status. Objekt 9 utgör en solitär jordkällare som inte med säkerhet går att knytta till en bebyggelseenhet. Detta medför att lämningen inte registrerades i Kulturmiljöregistret och har därmed ingen antikvarisk status. Värmlands Museum anser att om objekt 1 kommer att beröras av exploatering så bör en arkeologisk utredning genomföras innan för att fastställa om arkeologiska lämningar finns i området.

Totalt nio av objekten har den antikvariska statusen Övrig kulturhistorisk lämning och erhåller därmed inte skydd från Kulturmiljölagen. Däremot kan de utgöra goda representanter för utredningsområdets kulturhistoriska utveckling. De påträffade objekten med den antikvariska statusen Övrig kulturhistorisk lämning värderas därmed utifrån "Plattformen för kulturhistorisk värdering". I värderingen har objektens relation till varandra eller omgivande kulturlandskap vägts in och hänsyn har tagits till ifall de bildar sammanhängande kulturmiljöer.

Figur 11. De nypåträffade samt de redan kända lämningarnas belägenhet inom utredningsområdet.

Värdering av objekt

Obj. Nr	Lämningstyp	Värde	Motivering
3	Kolbotten	Visst Kulturhistoriskt värde	Objektet utgör en solitär lämning som delvis ligger i närområde till objekt 2 och 4. Lämningen är tydlig till sin karaktär men har genom dess solitära läge låg förmåga att förmedla områdets historiska processer och skeenden. Sammantaget har objektet en låg förmåga att bidra med kunskap om områdes kulturhistoriska utveckling
4	Kolbotten	Visst kulturhistoriskt värde	Objektet utgör en solitär lämning som delvis ligger i närområde till objekt 2 och 3. Lämningen är tydlig till sin karaktär men har genom dess solitära läge låg förmåga att förmedla områdets historiska processer och skeenden. Sammantaget har objektet en låg förmåga att bidra med kunskap om områdes kulturhistoriska utveckling
5	Kolbotten	Visst kulturhistoriskt värde	Objektet utgör en solitär lämning som delvis ligger i närområde till objekt 6. Lämningen är tydlig till sin karaktär men har genom dess solitära läge låg förmåga att förmedla områdets historiska processer och skeenden. Sammantaget har objektet en låg förmåga att bidra med kunskap om områdes kulturhistoriska utveckling
6	Kolbotten	Visst Kulturhistoriskt värde	Objektet utgör en solitär lämning som delvis ligger i närområde till objekt 5. Lämningen är tydlig till sin karaktär men har genom dess solitära läge låg förmåga att förmedla områdets historiska processer och skeenden. Sammantaget har objektet en låg förmåga att bidra med kunskap om områdes kulturhistoriska utveckling
8	Område med skogsbrukslämningar	Kulturhistoriskt värde	Objektet utgör en sammansatt kolarmiljö med en kolbotten med tillhörande kolarkoja. De båda lämningarna är tydliga till sin karaktär och har ett pedagogiskt värde. Lämningen ligger dock solitärt i landskapet och går inte att tydligt koppla till en tidigt industriell utveckling. Lämningen bidrar dock till en

			förståelse för hur skogen brukats och hur en kolarmiljö organiserades vilket bidrar till att lämningen har ett kulturhistoriskt värde.
10	Kolbotten	Visst kulturhistoriskt värde	Objektet utgör en solitär lämning. Lämningen är otydlig till sin karaktär och har låg förmåga att förmedla områdets historiska processer och skeenden. Sammantaget har objektet en låg förmåga att bidra med kunskap om områdets kulturhistoriska utveckling.
11	Kolbotten	Visst kulturhistoriskt värde	Objektet utgör en solitär lämning. Lämningen är tydlig till sin karaktär men har genom dess solitära läge låg förmåga att förmedla områdets historiska processer och skeenden. Sammantaget har objektet en låg förmåga att bidra med kunskap om områdets kulturhistoriska utveckling
12	Kolbotten	Visst kulturhistoriskt värde	Objektet utgör en solitär lämning som delvis ligger i närområde till objekt 13. Lämningen är tydlig till sin karaktär men har genom dess solitära läge låg förmåga att förmedla områdets historiska processer och skeenden. Sammantaget har objektet en låg förmåga att bidra med kunskap om områdets kulturhistoriska utveckling
13	Kolbotten	Kulturhistoriskt värde	Objektet utgör en solitär lämning som delvis ligger i närområde till objekt 12. Lämningen är tydlig till sin karaktär men har genom dess solitära läge låg förmåga att förmedla områdets historiska processer och skeenden. Sammantaget har objektet en låg förmåga att bidra med kunskap om områdets kulturhistoriska utveckling

Figur 12. Objekt 8, i förgrunden syns spisiröset till kolarkoan och i bakgrunden syns en förhöjning som utgör spåren efter kolbotten.

Figur 13. Objekt 11. Lämningen syns som en svag förhöjning samt i höger i bild syns delar av lämningens dike, foto från SV.

Återbesök av kända lämningar

I samband med fältinventeringen återbesöktes alla kända lämningar inom utredningsområdet. Anledningen till återbesöket var att kontrollera att information om lämningarna och dess geometrier var korrekta. Följande justeringar genomfördes som ett resultat av inventeringen:

L2006:8509 Lägenhetsbebyggelse. Ny antikvarisk status från Möjlig fornlämning till Fornlämning. Lämningen går att belägga i historiskt kartmaterial från år 1841 vilket medför att lämningen utgör fornlämning. I samband med återbesöket kompletterades även beskrivningen av lämningen med mått av husgrunden.

L2006:9138 Lägenhetsbebyggelse. Ny antikvarisk status från Möjlig fornlämning till Övrig kulturhistorisk lämning. Lämningen har inte gått att belägga i historiskt kartmaterial eller andra historiska dokument från innan år 1850 vilket medför att lämningen inte utgör fornlämning. I samband med återbesöket kompletterades även beskrivningen av lämningen med mått av husgrunden.

L2004:295 Lägenhetsbebyggelse. Inga förändringar genomfördes. Vid återbesöket påträffades inga lämningar efter torpbebyggelsen. I samband med provstick med jordsond vid en misstänkt rest efter spismursröse framkom tegel i provet. Detta indikerar att lämningar efter torpet kan förekomma under jord. Torpet har inte gått att belägga i historiskt kartmaterial från innan år 1850.

L2006:8978 Plats med tradition. Inga förändringar genomfördes.

L2006:9462 Begravningsplats. Inga förändringar genomfördes.

Figur 14. Fornlämning L2006:8509, centralt i bild i syns spisröset, foto från SV.

Bebyggelse

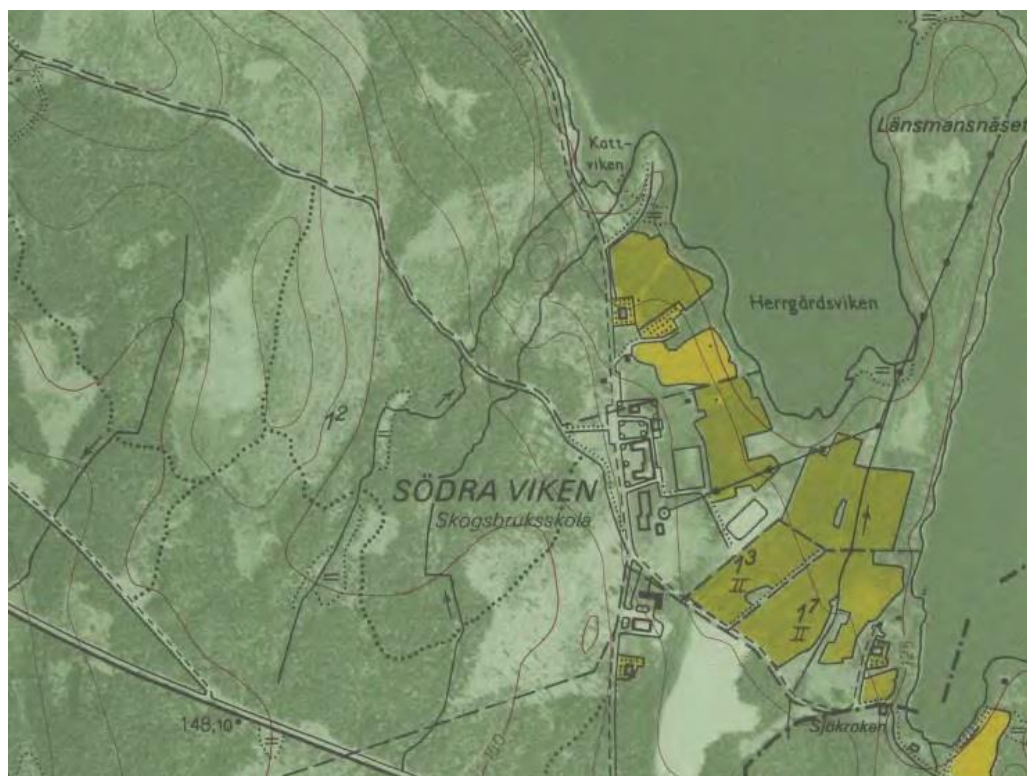
Inom fastigheten Södra Viken 1:8 ligger ett flertal mindre stugor längs med en skogsväg som leder genom fastigheten i öst-västlig riktning. De tio små stugorna är lite olika i sin karaktär. Här finns exempel på en enkelt utförd förvaringsbod eller mindre lada utan fönster, klädd med omålad brädpanel. Panelen har grånat med tiden och taket är täckt med pannplåt. Byggnaden vilar på hörnstenar, det kan vara en timmerstomme inunder panelen.

Här finns en timrad byggnad där knutarna är klädda med hörnbräddor. Även gavelröset är panelinklätt på byggnaden och tidigare fönsteröppningar är igsatta med bräddor eller spånskivor. Byggnaden vilar på hörnstenar, taket är klätt med pannplåt och har en liten skorsten. Till byggnaden finns en lite mindre förvarings bod med pulpettak och två dörrar. Ytterligare exempel på byggnader är två små stugor som ser ut att användas som fritidshus. De är båda klädda med träpanel som är obehandlad och grånad, vilar på plintar och har rödmålade träfönster. Båda stugorna har nylagda plåttak.

Utifrån äldre kartmaterial och flygfoton kan konstateras att stugorna har flyttats hit någon gång efter 1975. Då fastigheten Södra Viken 1:8 angränsar till gymnasieskolan inom Södra Viken 1:9 är det tänkbart att stugorna i skogsområdet har koppling till skolans naturbruksprogram.

Bilderna ger exempel på några av stugorna inom området. Gemensamma karaktärsdrag är byggnadernas volym och takform klädda med plåt samt att de har träfasad, flera är klädda med panel. Fasaden är obehandlad och har grånat. De är enkla i sin utformning och placerade på hörnstenar eller plintar.

Figur 15. Ekonomiska kartan från 1968. Här syns inga byggnader markerade inom skogsområdet.

Figur 16. Utklipp ur fastighetskartan som visar hussymboler längs med skogsvägen.

Tolkning av resultatet

Utifrån resultatet av kulturmiljöutredningen och omgivande fornlämningsbild tolkas utredningsområdet ligga inom ett landskapsutsnitt som större delen av historien brukats som ett resursområde och som troligen inte blir permanent bebott förrän under historisk tid. Troligen har människor vistats i området kring Lersjön under stenåldern vilket fyndet av en skafthålsyxa vittnar om. Under brons-, järnålder och medeltid bör området uppfattas som ett utmarksområde som nyttjats för insamlande samt jakt och fiske. Aktiviteter som inte avsatt spår ovan mark inom området. Under historisk tid sker en befolkningsökning vilket medför att nya områden tas i bruk och bebyggelse etableras. Utredningsområdet bör betraktas utgöra ett sådant område.

Vid kulturmiljöutredningen påträffades lämningar efter kolframställning i form av kolbottnar efter en liggmila och ett flertal resmilor. Gentemot dess föregångare, kolningsgropen, så genomfördes kolningsprocessen i milor ovan mark. Vid bränning i en liggmila lades virket ned medan det i en resmila ställdes upp kring en centralt placerad stock. Anledningen till att kolning i milor blev den dominerade metoden berodde på att en större volym kunde kolas vilket behövdes då efterfrågan på kol ökade i samband med bergsbrukets intåg. Liggmilen anses vara den äldre metoden som introducerades i Sverige under 1200 – talet och användes som intensivast under perioden 1400 – 1700 för att därefter avta i popularitet men fortsattes att användas in på 1900 – talet i delar av landet (Hennius 2019). I Värmland finns det från 1700-talet samtida källor som berättar om att liggmilor användes i Dalarna och att denna metod hade använts i Värmland innan man övergick till att bygga resmilor. I samband med en arkeologisk undersökning i Nors socken, Karlstads kommun, daterades ett antal liggmilor. Resultatet visade att dessa hade brukats under perioden 1290-1800 e.kr.(Fernow 1977, Johansson & Ängeby 2017). Metoden att kola i resmila introduceras troligen under 1400 – talet och som användes fram till 1900 – talet. I Värmland har ett fåtal kolbottnar efter resmilor blivit daterade dock har dessa varit samstämmiga i sina dateringar till slutet av 1800-tal och första halvan av 1900-tal (Richardson 2021, Olsson 2009, Hennius 2019). Milor anlades helst på jämna lättdränerade marker som var fria från sten och stubbar. Platser för gamla kolbottnar kunde med fördel återanvändas. Då kolet lätt skakar sönder i samband med transporter så fick avståndet mellan milorna och där kolet skulle användas helst inte överstiga 20 kilometer. Vanligtvis återfinns därmed milor i relation till äldre bruk och industriella lämningar. En resmila tog mellan 2 – 5 veckor att kola och för att kunna övervaka processen kunde enklare övernattningskojor byggas i relation till milan (Hennius 2019).

Kolframställning till bruken kunde organiseras på olika vis. Bruken kunde ha egna skogar där kolningen sköttes av landbor eller torpare som genom kontrakt var tvungna att framställa en avtalad mängd kol varje år. Bruken kunde även ha rekognitionsskogar inom vilka de hade ensamrätt att förvärva den kol som framställdes som en bisyssla av självägande bönder (Hennius 2019).

De nypåträffade kolningsanläggningarna utgör spår efter den industriella utvecklingen i närområdet och går att koppla samman med närliggande hammare. I Lersjöfors, vid Södra Lersjöns utlopp, återfinns lämningar efter en spikhammare (L2023:2317) som anlades på platsen i början av 1700 – talet. Troligen är det till denna hammare kolet producerades. Det återfinns ytterligare en hammare inom 2 mils avstånd vid Rottneros (L2006:8892) som etablerades i slutet av 1600-talet (KMR).

Förslag på åtgärder

Inom utredningsområdet återfinns två fornlämningar i form av ett område med skogsbrukslämningar och en torplämning (Lägenhetsbebyggelse). Dessa lämningar är skyddade enligt lag. Varje fornlämning har även ett fornlämningsområde som är ett område utanför själva markeringen. Fornlämningsområdet är inte bestämt på förhand utan en individuell bedömning görs för varje fornlämning av Länsstyrelsens (för mer info se Riksantikvarieämbetet 2022). Om vidare åtgärder beträffande fornlämningarna beslutar Länsstyrelsen i Värmlands län. För objekt 1, boplatsläge, anser Värmlands Museum att en arkeologisk utredning bör genomföras ifall området berörs av framtida arbetsföretag. För de lämningar med den antikvariska statusen Övrig kulturhistorisk lämning anser Värmlands Museum att intrång i dessa bör minimeras utan att arbetsföretaget försvåras avsevärt. Detta gäller framför allt objekt åtta som har fått en högre värdering än övriga. Värmlands Museum anser även att vägen som går mellan Södra Viken och Gettjärn är bevarandevärd utifrån strukturer i landskapet och hur människor nyttjat landskapet (Figur 17). Vägen är fortfarande i bruk och uppfyller därmed inte kriterierna för att registreras i Kulturmiljöregistret men den har haft samma dragning sedan åtminstone slutet av 1700 – talet och fram till idag. Det vore därmed önskvärt att behålla och inkorporera samma vägsträckning i framtida planarbeten.

Figur 17. Del av vägsträckningen i NV delen av utredningsområdet, foto från Ö.

Sammanfattning

Värmlands Museum genomförde under våren år 2024 en kulturmiljöutredning inom ett avgränsat område vid Södra Viken, Sunne socken och kommun, Värmlands län. Uppdraget utfördes efter förfrågan från SBK Värmland inför framtagande av detaljplan för Climate Arena. Syftet med kulturmiljöutredningen var att utreda om ytterligare forn-eller kulturlämningar eller områden som bedöms som extra känsliga för nyfynd av fornlämningar återfinns inom utredningsområdet. Syftet var även att återbesöka samtliga kända lämningar och utreda deras antikvariska status utifrån det nya fornlämningsbegreppet som introducerades i 2014 års Kulturmiljölag

Arkiv- och kartstudien visade att större delen av området under historisk tid utgjort skogsmark. I skogsområdet har det dock funnits mindre åkrar och hagar som ökar i antal närmare den historiskt belagda bebyggelsen. I det historiska kartmaterialet återfanns en väg som fortsatt idag har samma dragning. Vägen brukas fortfarande och är därmed inte övergiven vilket medför att den inte registrerades i Kulturmiljöregistret. Däremot så har den ett bevarandevärde utifrån strukturer i landskapet och hur människor nyttjat området. I Kulturmiljöregistret fanns fem registreringar innan utredningen och i Skogens pärlor fanns inga ytterligare registreringar.

Vid fältinventeringen påträffades 13 objekt som bestod av kolningsanläggningar samt husgrunder. Objekt 2 bestod av ett område med skogsbrukslämningar med den antikvariska statusen fornlämning. Nio objekt hade den antikvariska statusen Övrig kulturhistorisk lämning och bestod av kolningsanläggningar och område med skogsbrukslämningar. Övriga fyra objekt uppfyllde inte kriterierna att registreras i Kulturmiljöregistret och har därmed ingen antikvarisk status. Vid återbesök av kända lämningar ändrades status på en torplämning från Möjlig fornlämning till Fornlämning. Ytterligare en bebyggelselämning ändrade status från Möjlig fornlämning till Övrig kulturhistorisk lämning.

Källor

Litteratur

- Fernow, E. 1977. (1773-1779). Beskrivning över Värmland. Karlstad.
- Hennius A. 2019. Spår av kolning Arkeologiskt kunskapsunderlag och forskningsöversikt 2019. Riksantikvarieämbetet
- Hennius A. 2020. Towards a Refined Chronology of Prehistoric Pitfall Hunting in Sweden. Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University, Sweden
- Johansson, G. & Ängeby, G. 2017. Lihultboplats vid E18. Arkeologerna rapport 2017:63.
- Olsson, H. 2009. Arkeologisk undersökning av kolningsanläggningar vid Stora Tjärn, Brattfors socken, Filipstads kommun, Värmlands län 2009. Värmlands Museums rapportserie 2009:56
- Olsson, H. 2014. På andra sidan vattnet-Bronsåldern i Värmland. Göteborgs Universitet och Värmlands Museum.
- Richardson, J. 2021. Bada bruk. Arkeologisk utredning vid Bada bruk, Fryksände socken, Torsby socken, Värmlands län 2021. Värmlands Museums rapportserie 2021:32
- Riksantikvarieämbetet 2015. Plattformen för kulturhistorisk värdering och urval. Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet. Stockholm.
- Riksantikvarieämbetet 2022. Fornlämningsområde. Vägledning för tillämpning av fornlämningsområde 2 kap. 2 § första stycket kulturmiljölagen (1988:950).

Kartor

Lantmäteriet, Lantmäteristyrelsens arkiv, Värmlands län, Sunne socken, Viken södra nr 1. Storskifte 1787. Aktbeteckning: R70-105:1

Lantmäteriet, Lantmäteristyrelsens arkiv, Värmlands län, Sunne socken, Viken södra nr 1. Laga skifte 1841. Aktbeteckning: R70-105:2

Rikets allmänna kartverks arkiv. Rotten J112-79-15

Lantmäteriet, Lantmäteristyrelsens arkiv, Värmlands län, Sunne socken, Viken norra nr 1. Laga skifte 1838. Aktbeteckning: R70-104:1

Övriga uppgifter

Kulturmiljöregistret (www.fmis.raa.se/fornsok)

Värmlands Museums Topografiska Arkiv

Värmlands Museums arkeologiska kunskapsprogram

Sveriges geologiska undersökning (SGU)

Tekniska och administrativa uppgifter

Värmlands Museums dnr:	24.270.0004
Typ av undersökning:	Kulturmiljöutredning
Utförandetid: fältarbete:	2024-04-10 – 2024-04-11
Län:	Värmland
Landskap:	Värmland
Kommun:	Sunne
Socken:	Sunne
Koordinatsystem:	Sweref 99 TM
Höjdsystem:	RH00
Inmätningssystem:	HandGPS
Projektledare:	Johan Richardson
Fältpersonal:	Johan Richardson & Hans Olsson
Byggnadsantikvarie:	Jenny Brantestad
Foto (om en annat angivet):	Johan Richardson
Kvalitetssäkring:	Hans Olsson
Dokumentationshandlingar	Digitalt dokumentationsmaterial som mätfiler och fotografier förvaras på Värmlands Museum.

VÄRMLANDS
MUSEUM